

DERNEK ÜYELERİNİN GENEL KURULDA TEMSİLİNİ YASAKLAYAN TMK M. 69/1 HÜKMÜNE ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

Dr. Öğr. Üyesi Caner TAŞATAN*

Öz

Dernek üyelerinin oy haklarını düzenleyen TMK m. 69/1 hükmü doğrultusunda üyeler, genel kurulda oylarını şahsen kullanmak zorundadırlar. Hükmün İsviçre hukukundaki karşılığını oluşturan ZGB Art. 67/1 ile 743 sayılı MK m. 60/1 hükümlerinde yer almayan bu zorunluluk, Türk öğretisindeki hakim görüş tarafından, gerçek kişi dernek üyelerinin genel kurulda temsilinin yasaklandığı biçiminde yorumlanır. Bu durum, esasen, hükmün emredici nitelik taşımasının doğal bir sonucudur. Ancak oy hakkının, niteliği itibarıyla, temsilci aracılığıyla kullanılmasında bir sakınca yoktur. Ayrıca oyun şahsen kullanılması zorunluluğu, tüzel kişilerin dernek üyesi olabilmeleri ile genel kurulda temsil edilmeleri ihtiyacı ve zorunluluğu karşısında, onlar bakımından uygulanmaya elverişli değildir. Kaldı ki tüzel kişi dernek üyelerinin genel kurulda temsilinin mümkün olduğu, halihazırda yürürlükte olan Dernekler Kanunu'nda açıkça kabul edilmektedir. Buna göre, TMK m. 69/1 hükmünün amaca uygun olarak sınırlandırılması, dernek tüzüğünde hüküm bulunması ve kullanılacak oyun yönünün üye

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Medeni Hukuk Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye | Asst. Prof. Dr., Istanbul Medeniyet University, Faculty of Law, Department of Civil Law, Istanbul, Turkey.

✉ caner.tasatan@medeniyet.edu.tr • ORCID 0000-0003-4090-324X

✎ **Atıf Şekli** | Cite As: TAŞATAN, Caner: "Dernek Üyelerinin Genel Kurulda Temsilini Yasaklayan TMK m. 69/1 Hükmüne Eleştirel Bir Bakış", SÜHFD, C.31, S.1, 2023, s. 35-64.

✎ **İntihal** | **Plagiarism**: Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. | This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.

✎ Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. | This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

tarafından belirlenmesi koşullarıyla, gerçek kişi dernek üyelerinin de genel kurulda temsil edilebilmeleri gerekir.

Anahtar Kelimeler

Dernek • Genel Kurul • Üye • Temsil • Oy Hakkı

A CRITICAL OVERVIEW TO THE PROVISION OF TCC ART. 69/1 PROHIBITING THE REPRESENTATION OF ASSOCIATION MEMBERS IN THE GENERAL ASSEMBLY

Abstract

The members are obliged to cast their votes personally in the general assembly in accordance with the provisions of TCC Art. 69/1, which regulates the voting rights of the members of the association. This obligation, which is not included in the provisions of ZGB Art. 67/1 and 743 numbered CC Art. 60/1, establishing the equivalent of the provision in Swiss law, is interpreted by the dominant view in Turkish doctrine as prohibiting the representation of natural person association members in the general assembly. This is essentially a natural consequence of the imperative nature of the provision. However, due to its nature, there is no inconvenience in voting through a representative. In addition, in the face of the necessity and obligation of legal persons to be members of the association and to be represented in the general assembly, the obligation to vote personally is not suitable for them. Moreover, it is clearly accepted in the Associations Law that is currently in force that it is possible to represent the members of legal entity associations at the general assembly. Accordingly, provided that the provisions of TCC Art. 69/1 are restricted in accordance with the purpose, that there is a provision in the charter and the direction of vote to be casted is determined by the member, the real person association members should also be able to be represented in the general assembly.

Keywords

Association • General Assembly • Member • Represent • Right to Vote

GİRİŞ

Dernek kurma ve kurulmuş derneğe üye olma bakımından gerçek ve tüzel kişiler eşit haklara sahiptirler¹. Gerçekten, Türk Medeni

¹ Bununla birlikte, dernek tüzüğünde üyelerin salt gerçek veya tüzel kişi olabilecekleri hususu kararlaştırılmış olabilir. Böyle durumlarda, ilgili tüzük değişikliği yapılmadan, daha sonra açıklanacak kanun hükümleri sayesinde derneğe üye olma hakkının kısıtlanamayacağı, tüzükte yer alan diğer üyelik koşullarını sağlayan herkesin üye

Kanunu'nun (TMK) dernekleri tanımlayan m. 56 hükmüne göre, "*dernekler, gerçek veya tüzel en az yedi kişinin kazanç paylaşma dışında belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları, tüzel kişiliğe sahip kişi topluluklarıdır*". Aynı Kanun'un derneklerde üyelik koşullarına ilişkin m. 64/1 hükmüne göre de "*fil ehliyetine sahip bulunan her gerçek kişi ile tüzel kişiler, derneklere üye olma hakkına sahiptir*". Gerçek ve tüzel kişiler arasındaki bu eşitlik, derneğin faaliyetlerine ve yönetimine katılma hakkı bakımından da geçerlidir. Bu doğrultuda, gerçek veya tüzel kişi ayırımına değinmeyen TMK m. 68/2 hükmüne göre, "*her üyenin, derneğin faaliyetlerine ve yönetimine katılma hakkı vardır*". Gerçi derneğin her faaliyetine, sözgelimi bir sahne veya spor etkinliğine, tüzel kişinin katılması mümkün değildir. Ne var ki "*derneğin yönetimine katılma hakkı*" (*Mitverwaltungsrecht*) bakımından böyle bir sınırlandırma bulunmamaktadır².

Üyeler, gerçek veya tüzel kişi olmaları fark etmeksizin, derneğin yönetimine katılma hakkına sahiptirler. Derneğin yönetimine katılma hakkı, üyelerin "*derneğin varlığını ve özünü teşkil eden*"³ genel kurula katılmaları ve burada oy kullanmaları biçiminde somutlaşır. Bu hak, derneğe kayıtlı üyelerin tamamına tanınmıştır. Nitekim, derneklerde genel kurulu -kısmen dahi olsa- tanımlayan TMK m. 73 hükmüne göre, "*genel kurul, derneğin en yetkili karar organı olup; derneğe kayıtlı üyelerden oluşur*". Emredici nitelik taşıyan bu hüküm kapsamında, dernek tüzüğünde, genel kuruldan daha yetkili bir karar organı belirlenemez⁴ veya üyelerin genel kurula

olabileceği ileri sürülemez. Çocuk derneklerine üye olma bakımından ise durum farklıdır. Bu derneklere, on sekiz yaşından büyüklerin (Dernekler Kanunu m. 3/6) ve pek tabii tüzel kişilerin kurucu veya üye olabilmeleri mümkün değildir. 2908 sayılı Dernekler Kanunu m. 4 hükmü, yalnızca gerçek kişilerin kurucu üye olabileceği yönündeydi. Bkz. ENGİN, Baki İlkey: Dernek Üyeliğinin Kazanılması ve Kaybedilmesi, İstanbul 1995 (ENGİN, Dernek Üyeliği), s. 29-30.

² Karş. KREN KOSTKIEWICZ, Jolanta/ WOLF, Stephan/ AMSTUTZ, Marc/ FANKHAUSER, Roland: OFK - Orell Füssli Kommentar (Navigator.ch), ZGB Kommentar Schweizerisches Zivilgesetzbuch, 3. Auflage, Zürich, 2016 (SCHERRER, OFK-ZGB), Art. 67, N. 2; VELİDEDEOĞLU, Hıfzı V./ ATAAY, Aytekin M.: Türk Cemiyetler Hukuku, İstanbul 1956, s. 90-91; SEROZAN, Rona: Tüzel Kişiler, Özellikle: Dernekler ve Vakıflar, 2. bs., İstanbul 1994, s. 74-75.

³ ÖZSUNAY, Ergun: Medeni Hukukumuzda Tüzel Kişiler, 5. bs., İstanbul, 1982, s. 170; DURAL, Mustafa/ ÖĞÜZ, Tufan: Türk Özel Hukuku C. II Kişiler Hukuku, 18. bs., İstanbul 2017, N. 1377.

⁴ SEROZAN, s. 63. İsviçre hukukunda durum farklıdır. Gerçekten, genel kurulu derneğin zorunlu organlarından biri olarak düzenleyen TMK m. 72/1 hükmünün,

katılmalarına yahut burada oy kullanmalarına engel olunamaz⁵. Dernek üyelerinin tamamının yer aldığı genel kurul, TMK m. 80 hükmünden anlaşılacağı üzere, üyeliğe kabul ve üyelikten çıkarma hakkında son kararı verir, dernek organlarını seçer, derneğin diğer organlarını denetler ve onları haklı sebeplerle her zaman görevden alabilir ve derneğin diğer bir organına verilmemiş olan işleri görür. Diğer bir anlatımla genel kurul, derneğin en geniş yetkili, nihai karar organıdır⁶.

İsviçre hukunda bir karşılığı bulunmamaktadır. Buna bağlı olarak, genel kurulun derneğin "*en üst organı*" (*oberste Organ*) olduğu yönündeki ZGB Art. 64/1 hükmünün de emredici nitelikte olmadığı, genel kurula ilişkin bu yetkilerin "*delegeler kuruluna*" (*Delegierterversammlung*) devredilebileceği kabul edilir. Bkz. **RIEMER**, Hans Michael: BK - Berner Kommentar, Die Vereine, Systematischer Teil und Kommentar zu Art. 60-79 ZGB Schweizerisches Zivilgesetzbuch, Einleitung und Personenrecht, Die juristischen Personen, 3. Auflage, Bern 1990 (**RIEMER**, BK-ZGB), Art. 66, N. 37. Derneklerde delegeler kurulu, aşağıda, temsil yasağı bakımından tekrar incelenmektedir.

- ⁵ Uygulamada dernek tüzüklerinde, özellikle derneğe aidat borcu olan üyelerin genel kurula katılamayacakları ve burada oy kullanamayacakları yönündeki hükümlere sıklıkla rastlanılır. Bu yöndeki tüzük hükümlerinin geçerliliği, kanımızca, dernek üyeleri arasındaki eşitliği bozucu nitelikte olup olmamasına göre incelenmelidir. Gerçekten, TMK m. 68/1 hükmüne göre, "*dernek üyeleri eşit haklara sahiptirler. Dernek, üyeleri arasında dil, ırk, renk, cinsiyet, din ve mezhep, aile, zümre ve sınıf farkı gözetemez; eşitliği bozan veya bazı üyelere bu sebeplerle ayrıcalık tanıyan uygulamalar yapamaz.*" Bu kapsamda, ayrımcılık niteliği taşımayan, üyelik aidatının veya başka bir hukuki ilişkiden doğan borcun ödenmemesi durumlarında genel kurula katılmaktan yasaklayan veya üyelik haklarının bir kısmını yahut tamamını askıya alan tüzük hükümlerinin geçerli olarak kabul edilmeleri gerekir. Aynı yönde bkz. **AKÜNAL**, Teoman: Türk Medeni Hukukunda Tüzel Kişiler, 2. bs., İstanbul 1995, s. 79; **ÖZTAN**, Bilge: Medeni Hukuk'un Temel Kavramları, 46. bs., Ankara, 2021, s. 388. İsviçre öğretisinde bu yönde bkz. **HONSELL**, Heinrich/ **VOGT**, Nedim Peter/ **GEISER**, Thomas (hrsg): Basler Kommentar, Zivilgesetzbuch I: Art. 1-456 ZGB, 5. Auflage, Basel 2014 (**HEINI/ SCHERRER**, BSK-ZGB), Art. 67, N. 4. Dernek üyelerinin ancak kanunda öngörülen nedenlerin varlığı halinde genel kurulda oy kullanamayacakları yönünde bkz. **FEYZİÖĞLU**, Feyzi N./ **DOĞANAY**, Ümit/ **AYBAY**, Aydın: Medeni Hukuk Dersleri, 3. bs., İstanbul, 1976, s. 139. Belirtmek gerekir ki yukarıda belirtilen yönde bir tüzük hükmünün bulunmaması durumunda, dernek üyesinin genel kurula katılmasına ve burada oy kullanmasına, her ne sebeple olursa olsun, sınırlama getirilemeyeceği hususunda tereddüt edilmemelidir. Diğer bir anlatımla, üyelik aidatı veya başka bir hukuki ilişkiden doğan borç ile dernek yönetimine katılma hakkı arasında, dernek tüzüğünde aksi yönde hüküm bulunmadığı sürece, ödemezlik def'i benzeri bir uygulamaya zemin oluşturabilecek bir mübadele ilişkisi bulunmamaktadır.

⁶ **SEROZAN**, s. 63.

Genel kurulun yukarıda sayılan bu en geniş yetkileri kullanabilmesi, usulüne uygun biçimde bir "*genel kurul kararı*" alınmış olmasına, esasen, dernek üyelerinin kendilerine bildirilen gündemde yer alan (veya toplantı sırasında buna TMK m. 79/2 hükmü kapsamında sonradan eklenen) maddeler hakkında oy kullanmalarına bağlıdır. Dernek üyeleri, katıldıkları toplantı sırasında, görüşülmekte olan gündem maddesine ilişkin olumlu veya olumsuz yönde bir genel kurul kararı alınmasında oy (kullanma) hakkına sahiptirler⁷. Oy hakkının temsilci aracılığıyla kullanılması ise Kanunda yasaklanmıştır. Ne var ki bu çalışmanın da konusunu oluşturan "*temsil yasağı*", tartışmaya açıktır. Gerçekten, "*Oy hakkı*" başlıklı TMK m. 69/1 hükmüne göre, "*her üyenin genel kurulda bir oy hakkı vardır; üye, oyunun şahsen kullanmak zorundadır.*" Hükmün (i) lafzı ve (ii) içeriği, sözü geçen tartışmayı büyük ölçüde yönlendirir:

(i) Öncelikle lafzi bakımdan hükümde yer alan "*oyunu (...) kullanmak*" ifadesi, yukarıda da kısmen değinildiği üzere, genişletici biçimde, "*genel kurula katılma ve burada oy kullanma*" olarak anlaşılmalıdır. Zira bu çalışmanın konusu itibarıyla temsilcinin genel kurula katılabilmesi ancak burada oy kullanamaması, özellikle kanunun toplantı ve karar yeter sayıları arayan hükümleri çerçevesinde, kabul edilemez⁸. Diğer yandan, temsilcinin genel kurula katılabilmesine rağmen oy kullanamaması, ona gündem hakkında söz alma ve konuşma yapma imkanı dışında bir yetki de sağlamaz⁹. Böyle bir yetkinin temsilciye, üyeye veya derneğe ne ölçüde bir katkı sağlayacağı ise belirsizdir. Kısacası, dernek üyesini temsil eden kişinin genel kurula katılabileceği ancak burada oy kullanamayacağı yönündeki bir yorum, kanımızca, baştan, reddedilmelidir.

⁷ DURAL/ ÖĞÜZ, N. 1360-1362.

⁸ Toplantı yeter sayısının sağlanması için sadece belirli sayıda üyenin bir araya gelmesinin yeterli olmadığı, bunların aynı zamanda alınacak karar bakımından oy hakkına sahip olması gerektiği yönünde bkz. NOMER, Haluk N.: Kişi Birliklerinde Genel Kurul Kararlarının Geçersizliğine İlişkin Temel Esaslar, İstanbul 2008, s. 23-24.

⁹ Üyenin genel kurula katılabilmesine rağmen burada oy kullanamaması, TMK m. 82 hükmünde düzenlenen durumlara özgüdür. Gerçekten, sözü geçen hükme göre, "(1) hiçbir dernek üyesi, dernek ile kendisi, eşi, üstsoyu ve altsoyu arasındaki bir hukukî işlem veya uyumsuzluk konusunda alınması gereken kararlarda oy kullanamaz. (2) Tüzel kişi adına oy kullanacak kişi hakkında da yukarıdaki fıkra hükmü uygulanır." Bu yönde bkz. AKİPEK, Jale/ AKINTÜRK, Turgut/ ATEŞ, Derya: Türk Medeni Hukuku Başlangıç Hükmüleri Kişiler Hukuku, C. 1, 17. bs. İstanbul 2021, s. 640; OĞUZMAN, Kemal/ SELİÇİ, Özer/ OKTAY-ÖZDEMİR, Saibe: Kişiler Hukuku (Gerçek ve Tüzel Kişiler), 17. bs., İstanbul 2018, N. 1055.

(ii) Hükmün içeriği bakımından ise oyun "şahsen" kullanılması zorunluluğu, gerçek ve tüzel kişiler bakımından yapay ve kabul edilemez bir ayırım getirir. Zira tüzel kişiyi temsile yetkili organın, sözgelimi dernek yönetim kurulunun veya vakıflarda yönetim organının üye olunan derneğin genel kuruluna küll halinde katılmaları, pek çok durumda, fiilen mümkün değildir¹⁰. Böyle bir karar mekanizması, özellikle salt tüzel kişi üyelere ibaret dernekler bakımından, tasavvur dahi edilemez. Kaldı ki halihazırda yürürlükte olan mevzuat bakımından tüzel kişi dernek üyelerinin genel kurulda temsiline açıkça imkan tanınmaktadır. Bu durum, esas itibarıyla, TMK m. 69/1 hükmünün tarihi gelişiminden kaynaklanmaktadır. Ayrıca gerçek kişi dernek üyesinin genel kurulda temsilinin yasaklanması, yeterli bir hukuki gerekçeye de dayanmaz.

Buraya kadar olan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere bu çalışmanın, gerçek ve tüzel kişi dernek üyesi ayırımını esas alan iki ana başlıkta ilerlemesi isabetli olur.

I. GERÇEK KİŞİ DERNEK ÜYELERİNİN GENEL KURULDA TEMSİLİ

A. Oyun Şahsen Kullanılması Zorunluluğuna İlişkin Mevzuat

Oyun şahsen kullanılması zorunluluğunu öngören TMK m. 69/1 hükmü, derneklere ilişkin diğer hükümlere kıyasla yeni bir düzenlemedir. Burada, öncelikle, söz konusu hükmün tarihi gelişimini incelemekte fayda vardır.

743 sayılı Medeni Kanun'un, yürürlükteki TMK m. 69/1 hükmünün karşılığını oluşturan, m. 60/1 hükmünün ilk cümlesine göre, "*cemiyetin her azası, heyeti umumiyede aynı rey hakkını haizdir.*" Görüldüğü gibi hüküm, gerçek kişi dernek üyesinin temsilini yasaklayan veya sınırlandıran bir içerikte değildir. Dönemin derneklere ilişkin diğer mevzuat hükümleri bakımından da durum başlangıçta benzerdir. Türkiye Cumhuriyeti'nin derneklere ilişkin ilk özel kanunu olan 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu'nda¹¹ m. 21 hükmünün son cümlesi ile daha sonra bu kanunu yürürlükten kaldıran 1630 sayılı Dernekler Kanunu'nda m. 16/3 hükmü, her üyenin genel kurulda bir oy hakkı olduğu hususunu düzenlemekle yetinmektedir. Bu dönemde, Kanunda, dernek üyesinin genel kurulda

¹⁰ Tüzel kişinin yönetim organının, sözgelimi vakıf yönetim organının veya anonim şirket yönetim kurulunun, bir kişiden ibaret olduğu durumlar saklıdır.

¹¹ Bu kanundan önce, Osmanlı Devleti döneminde kabul edilmiş, 3 Ağustos 1325 (1909) tarihli Cemiyetler Kanunu yürürlükteydi.

temsiline engel başka herhangi bir düzenleme olmadığını da ifade etmek gerekir.

1630 sayılı Kanun'u yürürlükten kaldıran 2908 sayılı Dernekler Kanunu bakımından ise durum çok farklıdır. Gerçekten, 2908 sayılı Kanun'un "*Üyelerin hakları*" başlıklı m. 18/4 hükmünün kanunlaştığı ilk haline göre, "*her üyenin genel kurulda bir oy hakkı vardır, üye oyunu bizzat kullanabileceği gibi diğer bir üye aracılığıyla da kullanılabilir. Her üye genel kurulda en çok bir üyeyi temsil edebilir.*" Hüküm, dernek üyelerinin genel kurulda temsilini -kanımızca- sınırlandırmaktadır. Ancak diğer bir görüş ve dönemin uygulaması, temsile -sınırlı biçimde dahi olsa- açıkça imkan tanıdığı yönündedir. Bundan bağımsız olarak, ilgili hüküm kapsamında üyenin genel kurulda temsilinin, yalnızca, başka bir üyeyi temsil etmeyen diğer bir üye aracılığıyla mümkün olduğu açıktır¹². Buna göre, derneğe üye olmayan yahut halihazırda başka bir üyeyi temsil eden temsilcinin, genel kurulda bu temsil yetkisini kullanabilmesi kabul edilmemektedir¹³.

Dernek üyelerinin genel kurulda temsiline açıkça imkan tanıyan 2908 sayılı Kanun'un m. 18/4 hükmü, daha sonra, 3415 sayılı Kanun uyarınca değiştirilmiştir. Hüküm değişiklikten sonraki haline göre, "*her üyenin genel kurulda bir oy hakkı vardır, üye oyunu bizzat kullanmak zorundadır.*" Görüldüğü gibi hüküm, halihazırda yürürlükte olan TMK m. 69/1 hükmü ile neredeyse aynıdır ve üyelerin genel kurulda temsilini açıkça yasaklamaktadır. Hüküm gerekçesi, derneklerin, üyelerinin bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirme amacıyla kurulduğu, buna göre her üyenin genel kurula katılmasının zorunlu olduğu, hukuki ve fiili mazeretler sebebiyle genel kurula katılamayan üyenin temsil edilmesinin zorunlu olmadığı, asıl olanın genel kurula bizzat katılmak olduğu, kaldı ki üyelerin temsil edilmesinin birtakım uyuşmazlıklara da sebebiyet verdiği yönündedir. Bununla birlikte, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nda yapılan görüşmelerden¹⁴, halihazırda yönetim kurulu üyesi olan kişilerin

¹² Hükümde tüzel kişilerin temsiline ilişkin bir husus yer almamaktadır zira ilgili dönemde bu tür kişilerin dernek kurma veya kurulmuş derneğe üye olma hakları henüz kabul edilmemiştir.

¹³ Belirtelim ki Kanun'un tasarı halinde, üyenin oyunu bizzat kullanması gerektiği yönünde bir düzenleme (m. 19/5) bulunmaktaydı. Ne var ki bu hüküm, daha sonra, (dönemin bir tür kanun koyucu iradesi olan) Milli Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilen metinde yukarıda gösterildiği biçimde değiştirilmiştir. Bkz. Milli Güvenlik Konseyi 1. Dönem 10. Cilt 167. Birleşim, s. 213.

¹⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi 18. Dönem 3. Cilt 29. Birleşim, s. 301-303.

veya derneği bir biçimde ele geçirmiş azınlık gruplarının, genel kurul öncesinde, diğer üyelerden "*vekaletname*" (temsil belgesi) olarak dernek üzerindeki bu hakimiyetlerine devam etmelerinin önüne geçmenin asıl gerekçe olduğu anlaşılmaktadır.

Halihazırda yürürlükte olan TMK m. 69/1 hükmü, yukarıda da belirtildiği üzere, 2908 sayılı Kanun'un -3415 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikten sonraki- m. 18/4 hükmü ile neredeyse aynıdır. 2908 sayılı Kanun'u yürürlükten kaldıran ve halen yürürlükte olan 5253 sayılı Dernekler Kanunu'nda ise gerçek kişi dernek üyelerinin temsilini yasaklayan veya bunu sınırlandıran herhangi bir hüküm yoktur. Diğer bir deyişle, 2908 sayılı Kanun'daki yasaklayıcı hüküm bütünüyle TMK hükümleri içerisine aktarılmış ve söz konusu yasak özel mevzuattan kaldırılmıştır. Bununla birlikte, Dernekler Yönetmeliği'nin¹⁵ "*Toplantı usulü*" başlıklı m. 15/5 hükmünün son cümlesine göre, "*genel kurulda her üyenin bir oy hakkı vardır; üye oyunu şahsen kullanmak zorundadır.*" Bu hükümler dikkate alındığında, günümüzde, gerçek kişi dernek üyesinin genel kurulda temsil edilmesi, hukuken mümkün gözükmemektedir.

İsviçre ve Alman hukuklarında ise durum oldukça farklıdır. Gerçekten, İsviçre hukukunda oyun şahsen kullanılması zorunluluğuna ilişkin TMK m. 69/1 hükmünün açık bir karşılığı yoktur. İsviçre Medeni Kanunu'nda (ZGB) Art. 67/1 hükmü¹⁶, 743 sayılı Medeni Kanun'un ilk dönemine benzer biçimde, üyelerin genel kurulda eşit oy hakkına sahip olduklarını ifade etmekle yetinmektedir. Ayrıca bu Kanun'da, gerçek kişi dernek üyelerinin genel kurulda temsilini yasaklayan veya bunu sınırlandıran herhangi bir hüküm de bulunmamaktadır. Ancak üyeliğin devredilemeyeceği veya mirasçılara geçmeyeceği yönündeki ZGB Art. 70/3 hükmü¹⁷, oy hakkının devredilemeyeceği ve bir bakıma bunun temsilci aracılığıyla da kullanılamayacağı yönünde yorumlanmaya elverişlidir¹⁸. Alman hukuku bakımından ise Alman Medeni Kanunu'nda (BGB) § 38 hükmünün ikinci cümlesi¹⁹, "*üyelik haklarının kullanılmasının*" devrinin mümkün olmadığı yönündedir. Ne var ki dernek tüzüğünde aksi yönde

¹⁵ Resmi Gazete 31.03.2005-25772.

¹⁶ ZGB Art. 67/1: "*Alle Mitglieder haben in der Vereinsversammlung das gleiche Stimmrecht.*"

¹⁷ ZGB Art. 70/3: "*Die Mitgliedschaft ist weder veräußerlich noch vererblich.*"

¹⁸ Bununla birlikte İsviçre öğretisinde, üyelerin genel kurulda temsiline imkan tanımakta olduğunu aşağıda göreceğiz. Bkz. I. B. 2.

¹⁹ BGB § 38: "*(...) Die Ausübung der Mitgliedschaftsrechte kann nicht einem anderen überlassen werden.*"

bir düzenleme bulunduğu durumlarda bu hükmün uygulanmayacağı, BGB § 40 hükmünde²⁰ açıkça ifade edilmektedir. Bu hüküm çerçevesinde, Alman hukukunda, dernek üyeliğinden doğan bütün hakların ve oy hakkının devredilebileceği, dernek üyesinin genel kurulda temsilinin -evle-viyetle- mümkün olduğu sonucuna ulaşılabilir.

B. Gerçek Kişi Dernek Üyelerinin Temsiline İlişkin Türk ve İsviçre Öğretilerindeki Görüşler ile Günümüz Türk Yargı Uygulaması

1. TMK m. 69/1 Hükmünün Tarihsel Süreci Kapsamında Türk Öğretisindeki Görüşler

Türk öğretisinde, dernek üyelerinin genel kurulda temsilinin mümkün olup olmadığı hakkında ileri sürülen görüşlerin, yukarıda açıklanan mevzuat tarihçesine göre kronolojik bir sıra takip ettikleri söylenebilir. Bu kapsamda, başlangıçta, dernek üyelerinin genel kurulda temsilinin mümkün olduğu kabul edilmiştir. Öyle ki 743 sayılı Medeni Kanun ve 1630 sayılı Dernekler Kanunu'nun yürürlükte olduğu dönemde ÖZSUNAY²¹, oy hakkının kanundan doğan bir üyelik hakkı olduğu, bu hakkın doğrudan doğruya üye veya onun geçici yahut sürekli olarak ayırt etme gücünden yoksun olması veya hastalık yahut başka bir yerde bulunma gibi sebeple önemli çıkarları korunamayacak durumdaysa kanuni temsilcisi²² tarafından da kullanılabilceği, kanunda emredici bir hüküm bulunmasından hareketle tüzükte buna izin verilmesi halinde oyun iradi temsilci tarafından da kullanılmasının mümkün olduğu görüşündedir.

Dernek üyelerinin genel kurulda serbest biçimde temsiline imkan tanıyan yukarıdaki görüş, 2908 sayılı Dernekler Kanunu'nun yürürlükte olduğu dönemde, bu kanunun m. 18 hükmüne 3415 sayılı Kanun ile getirilen değişiklikten sonra -çoğunlukla- savunulmamıştır. Gerçekten,

²⁰ BGB § 40: "Die Vorschriften des § 26 Absatz 2 Satz 1, des § 27 Absatz 1 und 3, , der §§ 28, 31a Abs. 1 Satz 2 sowie der §§ 32, 33 und 38 finden insoweit keine Anwendung als die Satzung ein anderes bestimmt. (...)"

²¹ ÖZSUNAY, s. 197-198, 255-256, 260-261.

²² Türk hukukunda dernek üyesi olabilmenin başlıca koşulu fiil ehliyeti sahibi olmaktır. Fiil ehliyetini yitiren kişinin dernek üyeliği kendiliğinden sona erer (TMK m. 64-65). Ancak bu koşulun açıkça yer almadığı 743 sayılı Medeni Kanun döneminde -2908 sayılı Dernekler Kanunu'ndan önce- durum tartışmalıydı. Ayırt etme gücünün yitirilmesinin dernek üyeliğini sona erdirmeyeceği yönünde bkz. ÖZSUNAY, s. 243; aksi yönde bkz. VELİDEDEOĞLU/ ATAAY, s. 87-88. Ayrıca bkz. ENGİN, Dernek Üyeliği, s. 78.

AKÜNAL²³, oy hakkının kişiye (sıkı surette) bağlı olduğu, bu sebeple de kural olarak temsil kabul etmeyeceği, kanunda veya tüzükte bazı üyelik haklarının üye adına temsilci tarafından kullanılması olanağının öngörülebileceği, nitekim (2908 sayılı) Dernekler Kanunu'nun başlangıçta üyenin genel kurulda oyunu diğer bir üye aracılığıyla kullanabilmesine imkan tanıdığı ancak -yukarıda belirtilen değişiklikten sonra- bu imkanın ortadan kalktığı ve bu alanda temsilin artık mümkün olmadığı görüşündedir. Benzer biçimde ZEVLİLER/ACABEY/GÖKYAYLA²⁴, üyelik haklarının bir kısmı bakımından temsilin mümkün olduğu, oy hakkının ise -yine yukarıda belirtilen değişiklikten sonra- genel kurulda temsil ile kullanılmayacağını ifade etmektedir. Bununla birlikte aynı dönemde SEROZAN²⁵, oy hakkının kullanılması bakımından üyenin kendi adına ve hesabına başkalarına temsil yetkisi vermesinin mümkün olması gerektiği, ne var ki başlangıçta kabul edilen bu imkanın sonrasında azınlığın dernek üyelerinden temsil yetkisi elde edip dernek içerisinde tekeli bir güç oluşturmaları ve böylece temsil imkanının amacından saptırılması gibi sebeplerle yasaklandığı, ayrıca -diğer yazarlardan farklı olarak- seçim yoluyla oluşturulan delege kurullarının böyle bir sakıncayı içermediği ve söz konusu temsil yasağının dışında bırakılması gerektiği görüşündedir.

Halihazırda yürürlükte olan mevzuat kapsamında ise hakim görüş²⁶, dernek üyelerinin genel kurulda temsil edilmelerinin mümkün olmadığı, bunun kanun koyucu tarafından yasaklandığı yönündedir. Bu görüş kapsamında dernek üyelerinin, genel kurulda oylarını bizzat kullanmaları gerekir. Hakim görüş yanlısı KARAKAŞ²⁷, oy hakkının iradi temsil yoluyla kullanılmasının mümkün olmadığını, benzer

²³ AKÜNAL, s. 76-77.

²⁴ ZEVLİLER, Aydın/ ACABEY, M. Beşir/ GÖKYAYLA, K. Emre, Zevkliler Medeni Hukuk, 6. bs., Ankara 1999, s. 690-691.

²⁵ SEROZAN, s. 73.

²⁶ OĞUZMAN/ SELİÇİ/ OKTAY-ÖZDEMİR, N. 1053; DURAL/ ÖĞÜZ, N. 1362; ÖZTAN, s. 388; HATEMİ, Hüseyin: Kişiler Hukuku, 8. bs., İstanbul 2020, s. 107; AYAN, Mehmet/ AYAN, Nurşen: Kişiler Hukuku, 8. bs., Ankara 2016, s. 229; AKİPEK/ AKINTÜRK/ ATEŞ, s. 639: Yazarlara göre öğretinin büyük bir kısmı, üyelik haklarının temsilci aracılığıyla kullanılmasına dernek tüzüğüyle izin verilebileceğini kabul etmektedir. Ne var ki bu görüş, günümüzde, İsviçre hukuku bakımından geçerli olabilir.

²⁷ KARAKAŞ, Fatma Tülay: Kişiyeye Sıkı Sıkıya Bağlı Haklar, Ankara, 2015, s. 107.

düzenlemenin Dernekler Kanunu'nda da yer aldığı²⁸, ayrıca İsviçre Medeni Kanunu'nun üyelikten doğan hakların devredilemeyeceği veya mirasçılara geçmeyeceği yönündeki m. 70/3 hükmünün bu hakkın kişiye bağlı niteliğini açığa kavuşturduğunu belirtmektedir. Yine hakim görüş yanlısı olan AYKUL²⁹, temsil yasağının, dernek tanımındaki üyelerin kazanç paylaşma dışında belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmeleri unsurundan kaynaklandığını ileri sürmektedir. Düzenlemeyi eleştiren ENGİN³⁰, oylamaya katılamayacak üyelerin iradelerinin de (genel kurulda alınan) kararlara yansiyabilmesi amacıyla dernek tüzüğünde her üyenin en fazla bir üyeyi temsilen oy kullanabileceğine ilişkin bir hüküm konulabilmesinin kabul edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Azınlıkta olan NOMER³¹ ise TMK m. 69/1 hükmünün (oyun şahsen kullanılması bakımından) emredici nitelikte olmadığı, bu kapsamda oy hakkının (dernek tüzüğünde) temsilci aracılığıyla kullanılmasına izin verilebileceği gibi bunun yasaklanmasının da mümkün olduğu görüşündedir.

2. İsviçre Öğretisinde Kabul Edilen Görüş

İsviçre öğretisinde dernek üyelerinin genel kurulda temsili, ZGB içerisinde TMK m. 69/1 benzeri bir hüküm bulunmamasına rağmen, yalnızca belirli sınırlar çerçevesinde kabul edilmektedir. Bu sınırlamanın başlıca sebebinin, oy hakkının kişiye sıkı surette bağlı nitelik taşıması olduğu anlaşılmaktadır. Gerçekten, İsviçre öğretisinde, oy hakkının iradi temsil yoluyla kullanılmasının kural olarak kabul edilmemesi gerektiği³², dernek tüzüğünde bu yönde bir hüküm bulunması veya bu hususta bir "(yerleşik) dernek uygulaması" (*Vereinsübung*) olması ihtimalinde iradi

²⁸ Ne var ki 5253 sayılı Dernekler Kanunu'nda bu yönde bir düzenleme, 2908 sayılı Dernekler Kanunu'na 3415 sayılı Kanun ile getirilen düzenlemenin aksine, bulunmamaktadır.

²⁹ AYKUL, Ömer: Dernekler Hukuku, 3. bs., Ankara, 2021, s. 50-51.

³⁰ ENGİN, Baki İlkyay: "Yeni Medeni Kanun ve Dernekler Kanununda Yapılan Değişikliklerin Türk Dernekler Hukukuna Etkileri", Prof. Dr. Necip Kocayusufpaşaoğlu İçin Armağan, Ankara 2004 (ENGİN, Değişiklikler), s. 355.

³¹ NOMER, s. 20-21.

³² Oy hakkının temsilci aracılığıyla kullanılması hususunda kesin bir yasak olmadığı, bununla birlikte temsilin dernekler hukukuna "*yabancı bir olgu*" (*Fremdkörper*) olduğu yönünde bkz. BRÜCKNER, Christian: Das Personenrecht des ZGB, Zürich, 2000, N. 1219. Aynı yönde bkz. HEINI, Anton: Das Schweizerische Vereinsrecht, Basel, 1988, s. 51-52.

temsilin mümkün olması gerektiği savunulmaktadır³³. Bunun dışında, ayırt etme gücüne sahip küçük veya kısıtlıların (sınırlı ehliyetlilerin), "önemli mali sonuçları" (*erheblichen finanziellen Folge*) olan hususlar dışında, genel kurulda kendi adlarına oy kullanabilecekleri kabul edilmektedir³⁴.

3. Günümüz Türk Yargı Uygulamasının Konuya Yaklaşımı

Günümüz Türk yargı uygulaması, beklenileceği biçimde, TMK m. 69/1 ve Dernekler Yönetmeliği m. 15/5 hükümlerinin açık ifadeleri doğrultusunda, gerçek kişi dernek üyelerin genel kurulda temsiline mümkün olmadığı yönündedir³⁵. Bu durum, aşağıda açıklanacağı üzere TMK m. 69/1 hükmünün emredici nitelikte olmasının doğal bir sonucu olarak görülmelidir. Üyelerin temsilcileri tarafından verilen oylarla alınmış genel kurul kararlarının ise -açık olmamakla birlikte- TMK m. 83/1 hükmü kapsamında iptal edilebilir nitelikte oldukları kabul edilmektedir³⁶.

³³ RIEMER, BK-ZGB, Art. 67, N. 35; HEINI/ SCHERRER, BSK-ZGB, Art. 67, N. 6; BREITSCHMID, Peter/ JUNGO, Alexandra (hrsg.): CHK - Handkommentar zum Schweizer Privatrecht, Personen- und Familienrecht - Partnerschaftsgesetz Art. 1-456 ZGB - PartG, 3. Auflage, Zürich 2016 (NIGGLI, CHK-ZGB), Art. 67, N. 3; BÜCHLER, Andrea/ JAKOB, Dominique (hrsg.): Kurzkomentar ZGB, Schweizerisches Zivilgesetzbuch, 2. Auflage, Basel 2017 (JAKOB, KUKO-ZGB), Art. 67, N. 2; SCHERRER, Urs/ GRETER, Marco: Der Verein in der Praxis - Organisation und Steuern, 2. Auflage, Zürich, 2019, s. 9. Dernek tüzüğünde hüküm bulunması halinde temsilin mümkün olduğu yönünde bkz. SCHERRER, OFK-ZGB, Art. 67, N. 1.

³⁴ HEINI/ SCHERRER, BSK-ZGB, Art. 67, N. 7; NIGGLI, CHK-ZGB, Art. 67, N. 3; SCHERRER/ GRETER, s. 9. Türk hukukunda dernek üyeliğinin başlıca koşulu, yukarıda da belirtildiği üzere, fiil ehliyetine sahip olmaktır. Buna göre, ayırt etme gücünü yitiren veya kısıtlanan kişinin dernek üyeliği de kendiliğinden sona erer ve bu kişinin genel kurulda kanuni temsili dahi mümkün olmaz.

³⁵ Yarg. 18. HD T. 07.06.2016 E. 2016/8502 K. 2016/9134: "(...) Yargıtay uygulamalarına göre uyumsuzluk, öncelikle vakıf hukuku kapsamında mevzuatta yer alan düzenlemeler esas alınarak çözüme kavuşturulacak, hüküm bulunmayan hallerde ise Türk Medeni Kanununun benzer kuruluşlardan olan derneklerle ilgili hükümleri esas alınarak çözüme gidilmelidir. Vekaleten oy kullanma konusunda vakıf mevzuatında açık bir düzenleme bulunmazken Türk Medeni Kanununa göre derneklerde bu durum açıkça yasaklanmıştır. (...)". Aynı yönde diğer bir karar için bkz. Yarg. 8. HD T. 1.10.2018 E. 2018/13685 K. 2018/16573 (Kazancı).

³⁶ Yarg. 18. HD T. 16.06.2015 E. 2015/7793 K. 2015/10424: "(...) Yukarıda gösterilen yasal düzenlemeler ve yapılan açıklamalar dikkate alındığında; derneklerde vekaleten oy kullanma söz konusu olmadığı halde vekaleten oy kullanılması, vekaleten oy kullananlar düşüldüğünde dernek genel kurulu toplantı ve karar yeter sayısına ulaşılmamış olması, usulsüz olarak toplantılarda tüzük değişikliğinin yapılmış olması sebebiyle kanuna ve tüzüğe aykırı yapılan genel kurul toplantılarının iptaline karar verilmesi gerekirken yerinde olmayan gerekçe ile davanın reddi doğru görülmemiştir. (...)". Benzer yönde diğer bir karar için bkz. Yarg. 18. HD T. 24.11.2014 E. 2014/16823 K. 2014/16788: "(...) Dosyadaki bilgi ve belgelerden;

Burada, kararın iptali bakımından temsilciler tarafından verilen oyların miktarının, sonucu etkileyecek ölçüde olması aranmaktadır. Bununla birlikte, uygulamada sıklıkla karşılaşıldığı biçimde, tamamı temsilciler tarafından verilen oylarla alınmış genel kurul kararlarının dahi, bunlara karşı herhangi bir yargı yoluna başvurulmadığı sürece, uygulama alanı bulacaklarını ve hüküm doğurmaya devam edeceklerini belirtmek gerekir.

C. Gerçek Kişi Dernek Üyelerinin Genel Kurulda Temsiline İmkan Tanınabilir mi?

Buraya kadar olan açıklamalar çerçevesinde, gerçek kişi dernek üyelerinin genel kurulda temsil yasağına ilişkin tartışmanın başlıca iki sebebi olduğu anlaşılmaktadır:

(i) Tartışmanın birinci sebebi, Türk hukukuna özgü bu hükmün emredici nitelikte olup olmaması hususundaki, öğretilerde bulunan görüş farklılığıdır. Gerçekten, TMK m. 69/1 hükmünün emredici olmadığı³⁷, diğer

davalı derneğin 13.01.2013 tarihinde genel kurul toplantısı yaptığı, bu toplantı için üyelere bildirimde bulunulduğu toplantıya 64 üyenin bizzat, 29 üyenin ise vekaleten katıldığı, dernek organlarının seçiminin açık oylama ile yapıldığı ayrıca oylamalarda vekaleten oy kullanıldığı, dernek üyesi 26.11.2012 tarihli yönetim kurulu kararı ile üyeliğine son verilen H. B.'nin hazırlanmış listesine sonradan eklendiği, genel kurul tarihinde dernek üyesi olmayan bu kişiye oy kullanıldığı, toplantı tutanağında davacının muhalefet şerhinin bulunmaması sebebiyle dernek üyesi olan davacının genel kurul toplantısının kanuna ve tüzüğe aykırı yapılması nedeniyle iptali için dava açtığı; mahkemece, davacının muhalefet şerhi bulunmaması sebebiyle dava şartı gerçekleşmediğinden davanın reddine karar verildiği anlaşılmaktadır. Yukarıda yapılan açıklamalar dikkate alındığında; genel kurula katılmaması gerekenlerin katılıp oy kullandığı, derneklerde vekaleten oy kullanma söz konusu olmadığı halde vekaleten oy kullanılması genel kurul kararlarının yok hükmünde sayılması gerektiğinden ve bu konularda davacının açıkça muhalefet şerhinin bulunmaması dava açmasına engel oluşturmayacağından, kanuna ve tüzüğe aykırı yapılan genel kurul toplantısının iptaline karar verilmesi gerekirken yerinde olmayan gerekçe ile davanın reddi doğru görülmemiştir. (...)" Burada her ne kadar genel kurul kararının "yok hükmünde sayılması" gerektiği ifade edilse de nihayetinde toplantının (kararın) iptaline karar verilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Ankara Bölge Adliye Mahkemesi'nin uygulaması da bu yöndedir. Bkz. Ankara BAM 16. HD T. 13.02.2020 E. 2018/2307 K. 020/173: "(...) dernek genel kurul toplantılarında vekaleten oy kullanmanın mümkün olmadığı, vekaleten oy kullanılması halinde genel kurul kararının yok hükmünde sayılması gerektiği, istinaf aşamasında sunulan 14/06/2017 tarihli genel kurula ait tutanak içeriğinden genel kurula 38 üyenin katıldığı ve katılan 10 üyenin toplantıya vekaleten katıldığı anlaşılmakla genel kurulda alınan kararlarda vekaleten oy kullanılıp kullanılmadığının açıklığa kavuşturulması, oy çokluğu ile karar alındığı anlaşılmakla kimin kaç oy aldığı belirlenmesi, saptanan olguların birlikte değerlendirilerek genel kurulun usule uygun olup olmadığı, genel kurul kararlarının iptalinin gerekip gerekmediği konusunda bir karar verilmesi gerektiği sonucuna varılmaktadır. (...)" (Lexpera).

bir deyişle yedek hukuk kuralı niteliği taşıdığı yönündeki görüş, aynı zamanda, dernek üyelerinin genel kurulda temsilinin de mümkün olduğunu savunmaktadır. Ne var ki hükmün tarihçesi ve lafzı birlikte ele alındığında, bu görüşe katılma imkanı göremiyoruz. Zira hüküm, 3415 sayılı Kanun'un hazırlık çalışmalarında ve gerekçesinde açıkça ifade edildiği üzere, dernek üyelerinin genel kurulda temsilini "*yasaklama*" amacını taşır. Hükmün lafzındaki "*zorunluluk*" ifadesinin başka biçimde yorumlanabilmesi mümkün değildir. Buna göre, dernek tüzüğünde, dernek üyelerinin genel kurulda temsiline imkan tanıyan düzenlemelerin bulunması kabul edilmemelidir³⁸. Mevcut hükümler ise herhangi bir iptal kararı alınmasına gerek olmaksızın, kendiliğinden, geçersiz olarak nitelendirilmelidir. Bu kapsamda, Türk öğretisinde çoğunluk tarafından savunulduğu biçimde, halihazırda yürürlükte olan düzenlemelerin gerçek kişi dernek üyelerinin genel kurulda temsiline imkan tanımadığı sonucuna ulaşmak gerekir. Bunun doğal bir sonucu olarak, Türk hukukunda genel kurulun, gerçek kişi dernek üyeleri tarafından seçilmiş delegelerden oluşan bir "*delegeler kurulu*" biçiminde yapılması da mümkün değildir³⁹.

³⁸ Esasen bu durum, uygulamada, yalnızca dernek tüzüğünde değişiklik yapılması ihtimalinde mümkündür. Zira kuruluş aşamasında dernek tüzüğünün, TMK m. 59 hükmü kapsamında kuruluş bildiri ve gerekli diğer belgelerle birlikte, yerleşim yerinin bulunduğu yerin en büyük mülki amirine (valiliğe) teslim edilmesi gerekir. Bu aşamada her bir valilik nezdinde kurulan Sivil Toplumla İlişkiler Müdürlüğü (bilinen adıyla Dernekler Masası), kendisine sunulan evrakı kanuna ve yönetmeliğe uygunluk bakımından inceler ve bunlara uymayanları derhal iade eder. Diğer bir deyişle kuruluş bildiri ve belgeler ile dernek tüzüğünün teslim alındıktan sonra ve dosya üzerinden incelenmesini öngören TMK m. 60/1 hükmü, fiilen, uygulanmaz. Bu kapsamda, dernek üyelerinin genel kurulda temsiline imkan tanıyan veya benzeri hükümleri barındıran tüzük Müdürlük tarafından teslim alınmadığı için ilgili dernek de tüzel kişilik kazanamaz. Ne var ki kanuna açıkça aykırı olan bu uygulamının, aynı zamanda, insan haklarından biri olan örgütlenme özgürlüğüne de fazlasıyla ağır bir müdahale olduğunu ifade etmek gerekir. Dernek olarak örgütlenme özgürlüğü hakkında ayrıca bkz. **SEROZAN**, s. 53-55.

³⁹ Siyasi partiler bakımından ise durum çok farklıdır. Gerçekten, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu m. 14/1-3 hükümlerine göre, "(1) *siyasi partinin en yüksek organı büyük kongredir. (2) Büyük kongre, seçilmiş üyeler ile tabii üyelerden oluşur. (3) Seçilmiş üyeler, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının iki katından fazla olmamak kaydıyla, parti tüzüğünde gösterilen şekilde ve sayıda il kongrelerince seçilen delegelerdir. Tabii üyeler; parti genel başkanı, merkez karar ve yönetim kurulu ile merkez disiplin kurulu üyeleri ve partinin üyesi olan bakanlar ve milletvekilleridir.*" Görüldüğü gibi dernek genel kuruluna benzer nitelikteki büyük kongre, sınırlı sayıda tabii üyenin dışında, il kongrelerince seçilen delegelerden oluşur. Buna göre, üyelerin siyasi partinin yönetimine -doğrudan- katılmaları mümkün değildir.

(ii) Tartışmanın ikinci ve asıl sebebi, daha çok İsviçre öğretisinde işaret edildiği üzere, oy hakkının kişiye sıkı surette bağlı nitelik taşımasıdır. Ancak oy hakkının, diğer pek çok kişiye sıkı surette bağlı hakta olduğu gibi, kullanıldıktan sonra bunun "*icra edilebilmesi*" (hakkın sonuç doğurmasını sağlayan gerekli işlemlerin yapılması) için temsil yetkisi verilmesinde bir engel olup olmadığı hususu, kanun koyucunun tercihinin yerindeliği bakımından, tartışmaya açıktır. Zira gerçek kişinin oy kullanması, yalnızca dernek genel kurulunda gerçekleşen bir durum değildir. Gerçek kişi, ortak sıfatıyla anonim ve limited şirketlerin genel kurulunda veya aynı sıfatla adi şirketin ortaklar kurulunda, kat maliki sıfatıyla ise kat malikleri kurulunda da oy kullanır. Bu tür "*kişi birliklerinde*"⁴⁰ kişilerin yine oy hakları olduğu açıktır. Üstelik bu kişi birliklerinin çoğunda, temsile ilişkin hususlar kanunda açıkça düzenlenmektedir. İlgili yapılarıdaki temsil imkanının, dernek genel kurulundaki temsil yasağının aşılmasına ışık tutabileceği kanısındayız. Ayrıca kanunda yer alan bir hüküm, emredici nitelikte dahi olsa, TMK m. 1/1 hükmü çerçevesinde ve kanunun özü bakımından, örtülü boşluk içerebilir. Uyuşmazlığı çözümlenecek hakim, bu örtülü boşluğu doldururken, yasaklayıcı hükmü kısmen veya tamamen uygulamayabilir. Bunların da ayrıca ve sırayla incelenmesi gerekir.

1. Oy Hakkının Hukuki Niteliği

"*Oy hakkı*" (*Stimmrecht*), üyelik haklarının en önemlisidir⁴¹. Bu hak sayesinde üye, genel kurulda derneğin iradesinin oluşumuna katkıda bulunur ve böylece derneğin yönetimine katılmış olur⁴². Genel kurula katılan üye, karar aşamasında, gündemde yer alan veya toplantı sırasında buna sonradan eklenen maddeler hakkında olumlu, olumsuz veya çekimser⁴³ görüş bildirmek suretiyle oyunu kullanmış olur. Oy kullanma, çoğunlukla, işaretle (toplantı sırasında el kaldırma) veya gizli olarak (kabin içerisinde kapalı zarfa pusula koyarak) gerçekleşir. Tüzükte, genel kurulda alınacak kararların veya bunlardan bir kısmının (sözelimi organ seçimlerinin) hangi oylama usulüne tabi oldukları düzenlenebilir. Böyle bir hükmün bulunmadığı hallerde işaretle oylama yapılması yeterli kabul

⁴⁰ NOMER, s. 1-2.

⁴¹ HEINI, s. 50-51; HEINI/ SCHERRER, BSK-ZGB, Art. 67, N. 1. Benzer yönde bkz. DURAL/ ÖĞÜZ, N. 1362.

⁴² DURAL/ ÖĞÜZ, N. 1360.

⁴³ Çekimser oyun, oyların değerlendirilmesinde dikkate alınacak bir oy niteliği taşıyıp taşımadığı hususunda bkz. NOMER, s. 42 vd.

edilir. Dernek üyesi, oy hakkını kullanıp kullanmamakta serbesttir⁴⁴. Tüzükte bu yönde bir yükümlülük öngörülmesi olsa dahi üye, oy hakkını kullanmaya "zorlanamaz". Bununla birlikte oy hakkını kullanmayan üyeye tüzükte birtakım yaptırımların öngörülmesi mümkündür.

Öğretide oy hakkının, hukuki niteliği bakımından, "kişiye sıkı surette bağlı haklardan" (*höchstpersönliche Rechte*) biri olduğu kabul edilir⁴⁵. Kişiye sıkı surette bağlı hakların genel teorisi ise bu hakların temsilci aracılığıyla kullanılmasına izin vermez⁴⁶. Bu kapsamda, oy hakkının da temsilci aracılığıyla kullanılmasının mümkün olmadığı söylenebilir. Diğer bir deyişle, TMK m. 69/1 benzeri bir hüküm olmasaydı dahi, oy hakkının temsilci aracılığıyla kullanılmasının mümkün olup olmadığı tartışmaya açık olurdu. Ancak kişiye sıkı surette bağlı hakkın yine hak sahibi tarafından kullanıldığı, bunun yalnızca icra edilmesinin temsilciye bırakıldığı⁴⁷ durumların, söz konusu temsil yasağının kapsamına girmediği hususuna dikkat edilmesi gerekir. Nitekim TMK m. 69/1 benzeri bir hüküm bulunmayan İsviçre hukukunda da konuya bütünüyle böyle yaklaşılmaktadır. Bahsi geçen hüküm ise Türk hukukunda oy hakkının icra edilmesinde dahi temsili yasaklar niteliktedir.

Kişiye sıkı surette bağlı haklar, öğretilde, ayırt etme gücüne sahip olmayanların kanuni temsilcileri tarafından kullanılmalarına elverişli olup olmamaları kriteri bakımından, kişiliğe bağlılıkları ölçüsünde ve kişiliğin korunması ihtiyacı çerçevesinde, kişiye "mutlak" (*absolut*) ve "nisbi sıkı surette bağlı haklar" (*relativ höchstpersönliche Rechte*) olmak üzere ikiye ayrılırlar⁴⁸. Bunlardan kişiye mutlak sıkı surette bağlı olanlar, sözgelimi evlenmeye veya ölüme bağlı tasarruflarda bulunmaya yönelik açıklama yapma, hiçbir durumda temsil kabul etmeyen hakları ifade eder. Öyle ki bu tür kişiye sıkı surette bağlı hakların ortaya çıkardığı işlemler, "temsil düşmanı" (*vertretungsfeindlich*) olarak dahi nitelendirilir. Kişiye nisbi sıkı

⁴⁴ Karş. HEINI/ SCHERRER, BSK-ZGB, Art. 67, N. 1.

⁴⁵ Bkz. RIEMER, BK-ZGB, Art. 67, N. 36-37; HEINI/ SCHERRER, BSK-ZGB, Art. 67, N. 7; NIGGLI, CHK-ZGB, Art. 67, N. 3; JAKOB, KUKO-ZGB, Art. 67, N. 2.

⁴⁶ Bkz. KARAKAŞ, s. 36 vd.

⁴⁷ Bkz. KARAKAŞ, s. 37-38. Bunun başlıca örneği olarak, boşanma davası açmak üzere gerekli özel temsil yetkisinin avukata verilmesi gösterilebilir.

⁴⁸ Bkz. BUCHER, Eugen/ AEBI-MÜLLER, Regina Elisabeth: Berner Kommentar, Die natürlichen Personen, Art. 11-19d ZGB - Rechts- und Handlungsfähigkeit Schweizerisches Zivilgesetzbuch, 2. Auflage, Bern, 2017 (BUCHER/ AEBI-MÜLLER, BK-ZGB), Art. 19-19c, N. 239 vd.; KARAKAŞ, s. 59-60.

surette bağlı olanlar, sözgelimi kişiliğin korunmasına yönelik dava açma veya tıbbi müdahaleye rıza gösterme, belirli koşullarda kanuni temsilciler tarafından kullanılabilen hakları ifade eder. Belirtelim ki bu ayırım, dernek genel kurulunda oy hakkının kullanılması bakımından doğrudan uygulanabilir nitelikte değildir. Zira ayırt etme gücünü yitiren üye, Türk hukuku bakımından, esasen, üyelik hakkını da kaybeder (TMK m. 64-65). Ne var ki sözü geçen ayırımı belirleyen kriterlerden biri olan "*bağlılık derecesi*", oy hakkının üye tarafından kullanıldıktan sonra bunun icra edilmesinin temsilciye bırakılmasına elverişli olup olmadığına da işaret eder.

Kanımızca, oy hakkının, kişiye nisbi sıkı surette bağlı bir hak olarak nitelendirilmesi gerekir⁴⁹. Zira bu hakkın, kişiye ve kişilik hakkına ayrılmaz biçimde bağlı olduğuna ilişkin elde hiçbir somut gerekçe yoktur. Ayrıca hak sahibinin, oy hakkını kullandıktan sonra bunun icra edilmesini iradi temsilciye bırakmasında menfaati olduğu açıktır. TMK m. 69/1 hükmü ise bu imkanı açıkça yasaklar niteliktedir. Ne var ki bu yasağın, oy hakkına sahip olan gerçek kişi dernek üyesine ait herhangi belirgin bir hukuki menfaati koruma amacı yoktur. Esasen bu düzenlemenin, yukarıda belirtilen Meclis görüşmelerinden anlaşıldığı üzere, hukuki bir menfaati koruma veya hiç değilse hakkın kullanılma biçimi bakımından teorik bir zemin oluşturma gayesiyle değil, yalnızca birtakım pratik kaygılarla getirildiği anlaşılmaktadır. Bunların dışında, aşağıda da belirtileceği üzere, tüzel kişi dernek üyesine genel kurulda temsil imkanının halihazırda tanınmış olması, kanun koyucunun dahi oy hakkını temsile yabancı bir işlem olarak değerlendirmedini gösterir.

2. Benzer Hukuki Kurumlarda Temsile İlişkin Esaslar

Gerçek kişinin oy kullanmasının, yalnızca dernek genel kurulunda gerçekleşen bir durum olmadığını yukarıda ifade etmiştik. Gerçek kişi, benzer hukuki yapılarda, ortak sıfatıyla (*i*) anonim ve limited şirketlerin genel kurullarında veya aynı sıfatla (*ii*) adi şirketin ortaklar kurulunda, kat maliki sıfatıyla ise (*iii*) kat malikleri kurulunda oy kullanır.

(*i*) Anonim ve limited şirketlerde genel kurul, dernek genel kurulunda olduğu gibi, şirket ortaklarının tamamından oluşur. 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun m. 407 vd. hükümleri anonim şirket, m. 616 vd. hükümleri ise limited şirket genel kurullarının görev ve yetkileri ile toplantıya çağrı ve karar alınması gibi hususları düzenlemektedir. Anonim

⁴⁹ Derneğe üye olma ve dernekten ayrılma hakkı bakımından ayrıca bkz. ve karşı. BUCHER/ AEBI-MÜLLER, BK-ZGB, Art. 19-19c, N. 293-294.

şirketlerde pay sahibinin kişisel haklarını düzenleyen hükümler arasında ilk sırada yer alan m. 425 hükmüne göre, "*pay sahibi, paylarından doğan haklarını kullanmak için, genel kurula kendisi katılabileceği gibi, pay sahibi olan veya olmayan bir kişiyi de temsilcisi olarak genel kurula yollayabilir. Temsilcinin pay sahibi olmasını öngören esas sözleşme hükmü geçersizdir.*" Kanun'un devamı hükümlerinde de oy hakkının kullanılmasına ve temsile ilişkin diğer hususlar düzenlenmektedir. Bunun dışında, Anonim Şirketlerin Genel Kurul Toplantılarının Usul ve Esasları ile Bu Toplantılarda Bulunacak Bakanlık Temsilcileri Hakkında Yönetmelik'in⁵⁰ 3 numaralı ekinde, genel kurulda kendisini temsil ettirecek şirket ortakları için vekaletname (temsil belgesi) örneği dahi bulunmaktadır. Limited şirketlerde ise m. 617/3 hükmüne göre, "*toplantıya çağrı, azlığın çağrı ve öneri hakkı, gündem, öneriler, çağrısız genel kurul, hazırlık önlemleri, tutanak, yetkisiz katılma konularında anonim şirketlere ilişkin hükümler, Bakanlık temsilcisine ilişkin olanlar hariç, kıyas yoluyla uygulanır. Her ortak kendisini genel kurulda ortak olan veya olmayan bir kişi aracılığıyla temsil ettirebilir.*" Belirtilen hükümler birlikte değerlendirildiğinde, hem anonim hem de limited şirketlerde, şirket ortağının genel kurulda temsilinin mümkün olduğu, buna ilişkin yetkinin genel veya özel nitelikte olabileceği ve temsilcinin şirket ortağı dışında bir üçüncü kişi olabileceği sonuçlarına varılabilir.

(ii) Tüzel kişiliğe sahip olmayan adi ortaklıklarda ise "*ortaklar kurulu*", genel kurul işlevini görür. Türk Borçlar Kanunu'nun adi ortaklık sözleşmesini düzenleyen hükümleri arasında yer alan "*Ortaklığın kararları*" başlıklı m. 624 hükmüne göre, "(1) *ortaklığın kararları, bütün ortakların oybirliğiyle alınır. (2) Sözleşmede kararların oy çokluğuyla alınacağı belirtilmişse çoğunluk, ortak sayısına göre belirlenir.*" Görüldüğü gibi hüküm, ortaklar kurulu toplantısının karar yeter sayısını düzenlemekle yetinmektedir. Öğretide⁵¹, ortaklar kurulu toplantısında karar alınması hususunda, şirket sözleşmesine hüküm konulabileceği, aksi takdirde ortaklar arasındaki güven ilişkisinin yoğunluğu sebebiyle ortağın toplantıya bizzat katılması gerektiği, ancak zorunluluk hallerinde toplantıya temsilci aracılığıyla katılmanın mümkün olduğu kabul edilmektedir. Adi ortağın kendisini temsil ettirmesi için bir zorunluluk halinin aranması da tartışmaya açıktır. Ancak

⁵⁰ Resmi Gazete 28.11.2012-28481.

⁵¹ **KENDİGELEN**, Abuzer / **KIRCA**, İsmail: Şirketler Hukuku, C. 1, Giriş, Adi Şirket, Ticaret Şirketleri: Genel Hükümler ve Şahıs Şirketleri, İstanbul 2021, N. 155.

her durumda, adi ortaklıklarda, ortaklar kurulu bakımından bir temsil yasağı olmadığı hususunda tereddüt bulunmamaktadır.

(iii) Kat mülkiyetine tabi yapılar bakımından da durum benzerdir. Gerçekten, 634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu'nun anagayrimenkulün yönetimine ilişkin hükümleri arasında ilk sırada yer alan "Genel kurul" başlıklı m. 27 hükmüne göre, "*anagayrimenkul, kat malikleri kurulunca yönetilir ve yönetim tarzı, kanunların emredici hükümleri saklı kalmak şartıyla, bu kurul tarafından kararlaştırılır.*" Kat malikleri kurulu, söz konusu Kanun kapsamında yer alan yapının bağımsız bölüm maliklerinin (kat maliklerinin) tamamından oluşur. Aynı Kanun'un "Oya katılma" başlıklı m. 31/5 hükmüne göre ise, "*kat maliklerinden biri, oyunu yetkili vekil eliyle kullanabilir. Bir kişi, oy sayısının yüzde beşinden fazlasını kullanmak üzere vekil tayin edilemez. Ancak, kırk ve daha az sayıdaki kat mülkiyetine tâbi taşınmazlarda bir kişi, en fazla iki kişiye vekâlet edebilir.*" Görüldüğü gibi hüküm, 2908 sayılı Dernekler Kanunu'nun ilk halinde olduğu gibi, kat malikleri kurulunda temsilin mümkün olduğu hususunu açıkça düzenlemektedir⁵². Kanun'un ilk halinde yer almayan, 5711 sayılı Kanun ile sonradan eklenen bu hükümden önce de kat malikleri kurulunda temsilin mümkün olduğu kabul edilmekteydi⁵³. Buna göre söz konusu hükmün, esasen, temsile ilişkin bir sınırlandırma niteliği taşıdığı kendiliğinden anlaşılır.

⁵² Kat Mülkiyeti Kanunu'nun m. 31/3 hükmüne göre ise "*bir bağımsız bölümün birden ziyade maliki varsa, kat malikleri kurulunda bunları içlerinden vekalet verecekleri birisi temsil eder. Kat maliklerinden biri ehliyetsiz ise onu kanuni mümessili temsil eder.*"

⁵³ Yarg. 18. HD T. 04.07.2003 E. 2003/5055 K. 2003/5917: "(...) Kat Mülkiyeti Yasasının 30. maddesinde, kat malikleri kurulunun kat maliklerinin sayı ve arsa payı bakımından yarısından fazlası ile toplanacağı ve oy çoğunluğuyla karar verileceği öngörülmektedir. Bu madde hükmü de göz önünde tutulduğunda dava konusu edilen toplantıya kat maliklerinden dokuzunun (asaleten ya da vekaleten) katıldığı, alınan karara sekizinin olumlu oy kullandıkları ve bunların arsa payı toplamının 7000/11287 olduğu, bu durumda anılan yasa maddesinde öngürülen toplantı ve karar yeter sayısının sağlandığı, diğer yandan alınan karara bağlanan hususların niteliği itibarıyla de sayı ve arsa payı çoğunluğunun yeterli bulunduğu cihetle davanın reddine karar verilmesi gerekirken yazılı gerekçeyle kabulü ile kararın iptali yolunda hüküm kurulması doğru görülmemiştir. (...) Yönetim planındaki temsil ilkelerine uyulması gerektiği yönünde bkz. Yarg. 3. HD T. 24.01.2005 E. 2004/14833 K. 2005/60: "(...) Dosya içeriğine göre; toplantının yeter sayı ile yapılmadığı, bu nedenle geçerli kabul edilemeyeceği yönetim planında da üst yönetimle ilgili hüküm bulunmadığı gerekçesiyle davanın kabulü cihetine gidilmiştir. Oysa, maliklerin taşınmaz satın alırken satış akitlerinin parçası olarak imzalatılan ve davacı ve diğer malikler yönünden özel anlaşma niteliğinde kabul edilen yönetim planlarının 26. ve 27. maddesine göre; kat malikleri Kurulu oy çokluğu ile toplanır ve karar verir. İlk toplantıda yeter sayı sağlanamadığı takdirde bir hafta içinde yeter sayı aranmaksızın yapılan 2. toplantıda katılanların oy çokluğu ile karar verilir. Toplantıda yazılı

Kat malikleri kurulunda temsil edilmek üzere verilecek yetkinin içeriği bakımından ise Kat Mülkiyeti Kanunu'nda herhangi bir sınır öngörülmemiştir. Buna göre kat maliki, dilediği içerikte genel veya özel yetki vererek kat malikleri kurulunda temsil edilmesini sağlayabilir. Kat maliki olmayan kişilerin kurulda temsilci olarak bulunabilmeleri, 2908 sayılı Dernekler Kanunu'nun m. 18/4 hükmünün ilk halinde öngörülenden farklı olarak, mümkündür. Temsilin miktar bakımından kapsamı ise toplam bağımsız bölüm sayısına göre belirlenir. Burada temsilci, kırk ve daha az bağımsız bölüm bulunan yerlerde en fazla iki kat malikini temsil edebilir ancak bundan fazla bağımsız bölüm bulunan yerlerde oy sayısının en fazla yüzde beşini temsil edebilir. Belirtilen sınırı aşan oylar geçerli sayılmaz⁵⁴. Temsil yetkisi verilmesi, herhangi bir şekle bağlı değildir⁵⁵.

vekaletname ile temsil mümkün olup, ancak bir şahsın vekaleten kullanabileceği oy sayısı bütün oyların sayısının üçte birini geçemez. O halde yönetim planına gere; 1. toplantıda çoğunluk sağlanamadığı için 13.1.2002 de yapılan ikinci toplantıya asaleten katılan 143 kişinin 105 kişiyi de vekaleten temsil ettiği, toplantıya katılanların üçte biri (34 kişi) nisabını aşmayan vekaleten temsillerin bu durumda geçerli olduğu kabul edilerek, toplantıya katılanların oy çokluğuyla aldığı kararın ve yönetici seçiminin müşterek malikler arasında sözleşme niteliği ile tüm malikleri bağlayacağı nazara alınarak davanın reddi gerekirken yazılı gerekçe ile davanın kabulü ve Kat Malikleri Kurul Kararının iptal edilmesi doğru görülmemiştir. (...)" (Kazancı).

⁵⁴ Yarg. 18. HD T. 10.11.2014 E. 2014/13615 K. 2014/15695: "(...) 634 sayılı Kat Mülkiyeti Yasası'nın 5711 sayılı Yasa ile değişik 31. maddesinin son fıkrasındaki "kat maliklerinden biri, oyunu yetkili vekil eliyle kullanabilir. Bir kişi, oy sayısının yüzde beşinden fazlasını kullanmak üzere vekil tayin edilemez. Ancak, kırk ve daha az sayıdaki kat mülkiyetine tabi taşınmazlarda bir kişi, en fazla iki kişiye vekalet edebilir." hükmü dikkate alındığında somut olayda, dava konusu anataşınmazda 41 adet bağımsız bölüm bulunduğu göre, toplantıda oy kullanmak üzere vekil tayin edilen yukarıda adı geçen kişiler, %5 kuralına göre en fazla iki kat maliki adına oy kullanabilir. Diğer bir anlatımla, vekaleten oy kullanan bu kişilerin kullandıkları oylardan iki tanesinden fazlasını geçerli kabul etmek mümkün bulunmamaktadır. (...)" Aynu yönde bkz. Yarg. 18. HD T. 04.06.2013 E. 2013/5127 K. 2013/9691 (Kazancı).

⁵⁵ Yarg. 18. HD T. 16.12.2010 E. 2010/11930 K. 2010/16248: "(...) 634 sayılı Kat Mülkiyeti Yasası'nın hükümlerine göre anataşınmaz kat malikleri tarafından yönetilir. Aynı yasanın 31. maddesinin son fıkrasına göre kat maliklerinden biri, oyunu yetkili vekil eli ile kullanabilir. Yetkili vekilin mutlak surette imzalı bir belge ile toplantıya katılması yolunda yasadaki düzenleme bulunmamaktadır. Bilindiği gibi Borçlar Yasası hükümlerine göre vekalet hiçbir şekil koşuluna bağlı değildir. Vekalet sözleşmesinin yazılı veya resmi olması mecburiyeti de yoktur. Vekil eden ile onu temsil eden arasında, somut olayda olduğu gibi temsil yönünden herhangi bir anlaşmazlık bulunmadığı hallerde, vekilin yaptığı işlemlerin, aldığı kararların, oluşacak kararlara verdiği oyların geçerli olduğunun kabulü gerekir. Meğer ki bu yolla temsil edilen kat maliki, o kişinin kendisini temsil etmediğini ona vekalet vermediğini belirtmiş olsun. (...)" (Kazancı).

Bununla birlikte, uygulamada, kat maliki tarafından hazırlanmış adi yazılı veya (özellikle çok sayıda kat malikinin yer aldığı büyük yapıların kurullarında) noter tarafından düzenlenmiş yahut onaylanmış yetki belgelerine sıklıkla rastlanır. Ancak her halde, yönetim planında öngörülmuş bir şekil var ise ona uyulması gerekir.

3. Çözüm Önerisi: Hükmün Amaca Uygun Olarak Sınırlandırılması

Gerçek kişi dernek üyelerinin genel kurulda temsilini yasaklayan TMK m. 69/1 hükmü, yukarıda da belirtildiği üzere, hakkın kullanılma biçimi bakımından teorik bir zemin oluşturma gayesiyle değil, yalnızca birtakım pratik kaygılarla getirilmiş bir düzenlemedir. Bu düzenlemenin temelinde yer alan düşünceye göre, gerçek kişi dernek üyeleri genel kurulda oylarını şahsen kullanır ve böylece derneğin yönetimini ele geçirmiş azınlık gruplarının üyelerden temsil belgesi toplayarak karar almalarının önüne geçilir. Ne var ki bu yasaklayıcı düzenleme, dernek üyeleri ile derneğin menfaatine aykırı sonuçlar doğurmaya oldukça elverişlidir. Ayrıca, aşağıda etraflıca açıklanacağı üzere, tüzel kişilerin dernek genel kurulunda temsil edilmelerine açıkça imkan tanınması, gerçek ve tüzel kişi dernek üyeleri bakımından kabul edilmesi güç bir ayırım getirmiştir.

Genel kurulda temsilin yasaklanmasının, dernek üyelerinin menfaatine aykırı sonuçlar doğurmaya elverişli olduğu kolaylıkla görülür. Zira üyeler, pek çok sebepten ötürü, genel kurula katılamayabilir veya katılmak istemeyebilir. Böyle durumlarda, üyenin derneğin yönetimine katılma ve oy haklarını elinden almanın makul bir gerekçesi yoktur. Bu üyelerin iradelerinin de genel kurulda alınacak kararlara yansımada ise fayda olduğu inkar edilemez⁵⁶. Kaldı ki kendisini genel kurulda temsil ettirmek isteyen üye, bu yetkiyi her zaman geri alabilir. Üyenin bu geri alma hakkından önceden feragat edebilmesi de mümkün değildir (TBK m. 42/1-2)⁵⁷. Diğer bir anlatımla, dernek üyesinin, genel kurulda temsil edilmesini sağlamak üzere diğer üyelerden birine veya üçüncü bir kişiye yetki vermesi bakımından kendisi açısından hiçbir sakınca yoktur. Bunun dışında, üyelerin fiilen bir araya gelmeleri gerekmeksizin derneğin yönetimine katılabilecekleri hususuna, toplantısız veya çağrısız alınan

⁵⁶ ENGİN, Değişiklikler, s. 355.

⁵⁷ Bu durumun ticaret ortaklıkları bakımından pay veya pay senedi için temsil yetkisi elde eden kişiler bakımından sürekli ve güvenilir bir hukuki bağlantı oluşturmadığı yönünde bkz. MOROĞLU, Erdoğan: Oy Sözleşmeleri, 5. bs., İstanbul 2015, s. 2-3.

kararlara ilişkin TMK m. 76/1 hükmünde işaret edildiği üzere, Kanunda -sınırlı biçimde olsa dahi- cevaz verilmektedir.

Yukarıda belirtilen hususlar, derneğin menfaati bakımından da geçerlidir. Belirtmek gerekir ki üyelerin genel kurula şahsen katılmaları zorunluluğu, bunların doğrudan ikinci toplantı esas alınarak yürütülmesi yönünde bir "*teamülün*" yerleşmesine sebep olmuştur. Gerçekten, birinci toplantıya üyelerin salt çoğunluğunun, gündemde bir tüzük değişikliği (veya derneğin feshi) söz konusu olduğunda üyelerin üçte ikisinin katılması zorunluluğu (TMK m. 78/2), çok sayıda üyeye sahip dernekler bakımından bu toplantıları imkansız hale getirmektedir. Üstelik böyle durumlarda yapılan ikinci toplantı ise -yönetim ve denetim kurulları üye tam sayısının iki katından az olmayacak- pek az sayıda kişinin, dernek hakkındaki bütün kararları almasına imkan tanımaktadır.

Görüldüğü gibi TMK m. 69/1 hükmü, özellikle genel kurula katılma imkanı olmayan üyelerin bu haklarını, menfaatlerine aykırı bir sonuç doğurması mümkün olmadığı halde, ortadan kaldırmaktadır. Bu durum, toplantı yeter sayısının sağlanamadığı ihtimallerde ikinci toplantı yapılmasını ve böylece neredeyse hiçbir çoğunluk aranmaksızın dernek hakkında bütün kararların alınmasını, toplantı yeter sayısının sağlandığı ihtimallerde ise bu kez yönü ve içeriği belirsiz oylar⁵⁸ ve hatta (geçerli) oy kullanılmaması sebepleriyle, genel kurulda dernek lehine karar alınmaması sonuçlarını doğurabilir. Kanunun böyle bir amacı olmadığı ise açıktır. Bu halde söz konusu hükmün amacına uygun olarak sınırlandırılması, kanımızca, hem dernek üyelerinin hem de derneğin menfaatlerini korumaya yönelik yerinde bir çözüm olur.

Kanun hükmünün amaca uygun olarak sınırlandırılması (teleolojik reduksiyon), kanundaki örtülü boşluğun doldurulması faaliyeti çerçevesinde, hükmün geniş kapsamlı lafzının (sözünün), yorum yoluyla tespit edilen amacının (özünün) gerektirdiği biçimde, sınırlı bir uygulama alanına indirgenmesi ve bu alanda sınırlandırılması olarak tanımlanabilir⁵⁹. Kanunun lafzının çok geniş kapsamlı olduğu ve herhangi bir istisnaya yer

⁵⁸ Böyle durumların ortaklığın hayatı için çok önemli kararların alınmasını "*yüzen gelen*" oylara bırakacağı yönünde bkz. **MOROĞLU**, s. 2-3.

⁵⁹ Ayrıca bkz. **KIRCA**, Çiğdem: "Örtülü (Gizli) Boşluk ve Bu Boşluğun Doldurulması Yöntemi Olarak Amaca Uygun Sınırlama (Teleologische Reduktion)", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 50, S. 1, 2001, s. 98-99; **AKBULUT**, Pakize Ezgi: Borçlar Hukukunda Kesin Hükümsüzlük Yapıtırımının Amaca Uygun Sınırlama (Teleolojik Redüksiyon) Yöntemi ile Daraltılması, İstanbul 2016, s. 101.

vermediği hallerde bunu sınırlandırmak gerekir. Nitekim TMK m. 69/1 hükmü bakımından durum böyledir. Dernek üyelerinin genel kurulda temsiline hiçbir surette imkan tanımayan bu hükme, TMK m. 1/3 hükmü kapsamında hukuk yaratacak hakim tarafından, belirli koşullar dahilinde istisna getirilebilir.

Gerçek kişi dernek üyesinin genel kurulda temsiline imkan tanınması, öncelikle, İsviçre ve Alman hukuklarında da kabul edilen anlayışa benzer biçimde, buna dernek tüzüğünde imkan tanınması, ardından temsilci aracılığıyla kullanılacak oyun yönünün (olumlu, olumsuz veya çekimser içerikte yahut adaylardan birinin seçimi yönünde) doğrudan üye tarafından belirlenmiş olması koşullarına bağlıdır⁶⁰. Belirtelim ki bu durum, oy hakkının kişiye sıkı surette bağlı nitelik taşımasının doğal bir sonucudur. Kullanılacak oyun yönünün üye tarafından belirlendiği durumlarda oy hakkı yine üye tarafından kullanılmış ancak bunun icra edilmesi temsilciye bırakılmış olur. Bu kapsamda dernek üyesi, TMK m. 77/1 hükmü kapsamında kendisine bildirilmiş olan toplantı gündeminde yer alan hususlardaki oyunun içeriğini şahsen belirler ve bunu temsilciye iletir, diğer bir deyişle temsilciyi belirlenen içerikte yetkilendirir. Aynı husus, gündeme sonradan alınan maddeler bakımından, temsilcinin telefon veya internet aracılığıyla iletişime geçtiği üyenin, bu maddeler hakkındaki oyunun yönünü belirlemesi ve temsilciyi sözlü olarak yetkilendirmesi durumunda da geçerlidir⁶¹. Dernek üyesinin, temsilciyi, gündem hakkında dilediği kararı alması hususunda yetkilendirmesini de bu kapsamda değerlendirmek gerekir.

Dernek üyesinin genel kurulda temsiline imkan tanıyacak yetkinin verilmesi, temsile ilişkin genel kuralın bir uzantısı olarak, şekle bağlı olmamalıdır. Ancak bu şekil serbestisi, temsilcinin genel kurula katılma hakkı bulunan üyelerin listesine (hazirun listesi) imza atarak toplantı yerine girebilmesi ve özellikle temsilcinin yetkilendirildiği içerikten farklı yönde oy kullanması sorunlarını ortaya çıkarabilir. Burada iki ayrı ihtimal üzerinde durmak gerekir:

⁶⁰ İsviçre öğretisinde bu yönde bkz. **BRÜCKNER**, N. 1219; **HEINI**, s. 51-52.

⁶¹ Anonim şirketlerde oy hakkının temsilci aracılığıyla kurulmasının mümkün ve üstelik bunun büyük şirketler bakımından kural olduğu, burada yetkinin süre veya içerik bakımından çoğu kez sınırlandırılmadığı, bunun sebebinin de kanun koyucunun anonim şirketlerde oy kullanmayı kişiliğe bağlı bir hak olarak görmemesi olduğu yönünde bkz. **BRÜCKNER**, N. 1220.

(i) Birinci ihtimal, genel kurula temsilci aracılığıyla katılacağı hususunun üye tarafından daha önce derneğe bildirilmemiş olmasıdır. Bu ihtimalde temsilcinin, genel kurula katılmaya yetkisi olduğunu ispata elverişli bir belgeyi -resmi makamlarca verilmiş kimlik belgesi gösterilmesinde olduğu gibi- yönetim kuruluna veya onlar tarafından belirlenen görevlilere sunması gerekir⁶². Temsilcinin yetkilendirildiği içerikten farklı yönde oy kullanması ise üye ile temsilci arasındaki ilişki (çoğu kez vekalet sözleşmesi) kapsamında çözümlenir.

(ii) İkinci ihtimal, genel kurula temsilci aracılığıyla katılacağı hususunun üye tarafından daha önce derneğe bildirilmiş olmasıdır. Bu ihtimalde temsilcinin toplantı yerine girebilmesi sorunu kendiliğinden çözümlür. Oyun yönü bakımından ise durum yine ikiye ayrılır. Derneğe yapılan bildirim yalnızca genel kurula temsilcinin katılacağı hususunu içerdiği durumlarda yine yukarıdaki esasları uygulamak gerekir. Derneğe yapılan bildirimde oyun yönü de belirlenmişse, bu kez aksi yöndeki oyların toplantıyı yöneten başkanlık heyeti (divan) tarafından dikkate alınmaması ve bildirimde uyulması düşünülebilir. Ne var ki bu husus, söz konusu ilişkiyi temsil olmaktan çıkarır. Buna göre, her halde, temsilci oyunu serbest biçimde kullanır. Temsil yetkisini aşan temsilcinin üyeye karşı sorumluluğu saklıdır⁶³. Burada son olarak, temsile yetkisi verilmesi hususunda dernek tüzüğüne hüküm konulabileceğini, böyle bir durumda ilgili şekil koşuluna uyulması gerektiğini ifade edelim.

Temsilcinin dernek üyesi olmasına⁶⁴ ve temsilcinin elinde bulundurduğu yetkiye miktar bakımından belirlilik arz edecek düzeyde bir sınırlandırma getirilmesine ise gerek görülmemelidir. Dernek üyelerinin genel kurulda temsiline imkan tanıyan 2908 sayılı Kanun'un ilk hali, yukarıda açıklandığı üzere, temsilcinin de dernek üyesi olmasını aramakta

⁶² Genel kurula temsilcinin katılacağı hususu, hazirun listesine imza atıldığı sırada, doğrudan üye tarafından da bildirilebilir. Ancak böyle bir durumda görevlilerin, söz konusu bildirim ve yetkilendirme işlemi tutanak altına almaları gerekir. Bununla birlikte, genel kurul toplantı yerine gelen bir üyenin buraya katılmak yerine bir temsilci yetkilendirmesi ihtimalinin pek olası gözükmediğini ifade etmek gerekir.

⁶³ Nitekim Türk Ticaret Kanunu'nun "*Pay sahibinin temsili*" üst başlıklı m. 427 hükmüne göre, "(1) katılma haklarını temsilci olarak kullanan kişi, temsil edilenin talimatına uyar. Talimata aykırılık, oyu geçersiz kılmaz. Temsil edilenin temsilciye karşı hakları saklıdır. (2) Hamiline yazılı pay senedini, rehin, hapis hakkı, saklama sözleşmesi veya kullanım ödüllü sözleşmesi ve benzeri sözleşmeler sebebiyle elde bulunduran kimse, pay sahipliği haklarını, ancak pay sahibi tarafından özel bir yazılı belge ile yetkilendirilmişse kullanabilir."

⁶⁴ Karş. ENGİN, Değişiklikler, s. 355.

ve bunu yalnızca bir üye ile sınırlamaktaydı. Bunlardan temsilcinin üye olması koşulu, üyeler dışındaki kişilerin -temsilci sıfatlarıyla dahi olsa- derneğin yönetimine ve işleyişine katılmalarının önüne geçme anlayışına dayanmaktaydı. Ancak bu anlayış, aşağıda etraflıca açıklanacağı üzere, tüzel kişiler bakımından bütünüyle aşılmıştır. Yetkinin miktar bakımından sınırlandırılması koşulu ise genel kurulun usulen yapmış bir toplantıya dönüşmesinin önüne geçer. Ne var ki burada miktar bakımından belirlilik arz edecek düzeyde bir sınırlandırma yapmak yerine, yine hükmün amacı doğrultusunda, temsilcinin toplantı ve karar yeter sayısını tek başına veya somut olayın koşulları ile özellikle dürüstlük kuralı uyarınca belirlenecek birkaç kişi tarafından oluşturmamasına dikkat edilmesi ile yetinilmelidir.

II. TÜZEL KİŞİ DERNEK ÜYELERİNİN GENEL KURULDA TEMSİLİ

Oyun şahsen kullanılması zorunluluğuna ilişkin TMK m. 69/1 hükmü, dernek üyesinin gerçek veya tüzel kişi olması bakımından bir ayırım yapmış değildir. Bu kapsamda, tüzel kişilerin de genel kurula katılma ve burada oy kullanma haklarını şahsen kullanmaları zorunlu olmalıdır. Ne var ki gerçekte durum böyle değildir.

A. Genel Kurulda Temsil Bakımından Yapılan Tüzel ve Gerçek Kişi Ayrımı

Oyun şahsen kullanılması zorunluluğunu getiren 3415 sayılı Kanun, başlangıçta, tüzel kişilerin genel kurulda temsilini yasaklama amacı taşımamaktadır. Ne var ki bu durum bilinçli bir tercihin sonucu olmayıp, bütünüyle, ilgili 743 sayılı Medeni Kanun döneminde tüzel kişilerin dernek kurma veya kurulmuş derneğe üye olma hakkının Türk öğretisinde ve uygulamasında büyük çoğunlukla kabul edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Belirtelim ki 4721 sayılı TMK bakımından da başlangıçta durum böyleydi. Buna karşın, 4963 sayılı Kanun kapsamında yapılan değişikliklerden sonra, tüzel kişilerin dernek kurma ve kurulmuş derneğe üye olma hakları açıkça kabul edilmiştir. Bu değişiklikten sonra yürürlüğe giren 5253 sayılı Dernekler Kanunu ise tüzel kişi dernek üyelerinin genel kurulda temsiline açıkça imkan tanımaktadır. Gerçekten, sözü geçen Kanun'un m. 6 hükmüne göre, "*tüzel kişinin üye olması halinde, tüzel kişinin yönetim kurulu başkanı veya temsille görevlendireceği kişi oy kullanır. Bu kişinin başkanlık veya temsil görevi sona erdiğinde, tüzel kişi adına oy kullanacak kimse yeniden belirlenir.*"

Tüzel kişi dernek üyelerinin genel kurulda temsiline imkan tanıyan 5253 sayılı Dernekler Kanunu'nun m. 6 hükmü, TMK m. 69/1 hükmüne kıyasla, özel niteliktedir. Bu iki hüküm birlikte ele alındığında varılacak sonuç, genel ve evrensel bir hukuk ilkesi olan "*özel hüküm genel hükümü ilga eder*" (*lex specialis derogat legi generali*) kuralı uyarınca, TMK m. 69/1 hükmünün tüzel kişiler bakımından uygulanamayacağı olmalıdır. Bu kapsamda, dernek üyelerinin genel kurulda temsili bakımından, belirgin bir gerçek ve tüzel kişi ayrımının ortaya çıktığı kolaylıkla görülür. Ne var ki Kanun'un hazırlık çalışmalarında veya meclis görüşmelerinde sözü geçen bu ayrıma işaret eden herhangi bir husus yoktur. Diğer bir anlatımla kanun koyucu, dernek genel kurulunda temsile imkan tanımak suretiyle, burada mutlak bir temsil yasağı olmadığını dolaylı biçimde dahi olsa kabul etmiştir. Bu hususun, gerçek kişi dernek üyelerin de genel kurulda temsil edilebileceği yönündeki görüşü desteklediği kanısındayız. Bunun dışında, tüzel kişi dernek üyelerinin genel kurulda temsili bakımından oldukça geniş bir yetki alanı bırakıldığı, hükmün lafzı itibarıyla kendiliğinden anlaşılır.

B. Tüzel Kişi Dernek Üyelerinin Temsili Usulü ve Burada Yaşanan Bazı Hukuki Sorunlar

Tüzel kişilere dernek üyesi olabilme imkanının tanınması, doğal olarak, bu tür üyelerin genel kurulda iradelerini nasıl açıklayacağı sorununu beraberinde getirir. Gerçekten, tüzel kişinin iradesi, organları aracılığıyla açıklanır (TMK m. 50/1). Bu organ, derneklerde yönetim kurulu, vakıflarda yönetim organı, ticaret ortaklıkları bakımından anonim şirketlerde yine yönetim kurulu, limited şirketlerde ise müdürdür. Derneğin üyesi olan tüzel kişi, kural olarak, burada sayılan yetkili organ tarafından alınacak karar çerçevesinde, genel kurulda iradesini açıklar. Ne var ki Dernekler Kanunu m. 6 hükmü bu ilkeyi benimsemiş değildir. Sözü geçen hüküm kapsamında tüzel kişi, belirli bir kişi tarafından temsil edilir. Temsilci, yönetim kurulu başkanı veya tüzel kişi tarafından görevlendirilen üçüncü bir kişi olabilir. Üçüncü kişinin ilgili tüzel kişinin yetkili organı içerisinde bulunmasına gerek yoktur. Bununla birlikte uygulamada, üçüncü kişinin, ilgili tüzel kişinin yetkili organının üyelerinden biri veya hiç değilse tüzel kişinin (sigortalı) çalışanı olması aranır. Tüzel kişiyi temsil edecek kişinin kimlik bilgileri, Dernekler Yönetmeliği m. 83/8 hükmü kapsamında, dernek beyannamesi bünyesinde Sivil Toplumla İlişkiler Müdürlüğü'ne yazılı olarak veya Dernekler Bilgi Sistemi (DERBİS) üzerinden bildirilir. Bu bildirimde yer almayan ancak daha sonra tüzel kişi

tarafından yetkilendirilmiş bir kişinin genel kurula katılması ve burada oy kullanması, teorik olarak mümkün olmakla birlikte, uygulamada kabul edilmemektedir. Ancak bu uygulamanın da kanunda bir dayanağı bulunmadığını ifade etmek gerekir.

Tüzel kişi dernek üyelerinin temsili, öncelikle, genel kurula ilişkindir. Bu kapsamda temsilci, dernek üyesi adına genel kurula katılmaya ve burada oy kullanmaya yetkilidir. Ne var ki söz konusu yetki bununla sınırlı değildir. Burada iki ayrı ihtimal üzerinde durmak gerekir. Birinci ihtimalde tüzel kişi, derneğin yalnızca üyesidir. Böyle durumlarda, tüzel kişiyi temsil edecek kişinin bu yetkisi, ilgili tüzel kişi tarafından her zaman geri alınmış veya bu yetki kendiliğinden sona ermiş olabilir. Bu gibi hallerde tüzel kişi adına oy kullanacak kimse yeniden belirlenir (Dernekler Kanunu m. 6). İkinci ihtimalde ise tüzel kişi, aynı zamanda, derneğin yönetim veya denetim kurulları ile tüzükte öngörülen diğer kurullarında üye olarak yer alır. Nitekim, tüzel kişilerin temsili bakımından yaşanan asıl hukuki sorun da bundan kaynaklanır. Gerçekten, yukarıda belirtilen dernek organlarına ilişkin seçimlerin, tüzel kişiye izafeten aday olan temsilcileri üzerinden yapılması yönünde bir uygulama bulunmaktadır. Esasen bu uygulama bütünüyle isabetsizdir zira üye olmayan kişilerin dernek yönetim veya denetim kuruluna üye olabilmeleri mümkün değildir. Ayrıca böyle durumlarda, yetkisi geri alınan veya sona eren temsilcinin ilgili organdaki görevinin de sona ermeyeceği, üstelik bu yetkilerin genel kurul dışında bir organ tarafından sona erdirilemeyeceği kabul edilir. Bu uygulamaların, kanunda dayanağı bulunmaması bir yana, ona bütünüyle aykırı olduğunda tereddüt edilmemelidir.

SONUÇ

Dernek üyelerinin genel kurulda temsilini yasaklayan TMK m. 69/1 hükmü, derneği bir biçimde ele geçirmiş kişi veya kişilerin, üyelere toplayacakları temsil belgeleriyle dernek üzerindeki hakimiyetlerini sürdürmelerinin önüne geçme amacını taşır. Ne var ki bu yasaklayıcı düzenleme, dernek üyeleri ile derneğin menfaatine aykırı sonuçlar doğurmaya oldukça elverişlidir. Genel kurula herhangi bir sebeple katılmayan üyelerin iradelerinin de burada alınacak kararlara yansımada ise fayda vardır. Bunun dışında, her zaman geri alınabilen temsil yetkisinin, üyenin menfaatine aykırı bir sonuç doğuracağı da söylenemez. Ayrıca tüzel kişi dernek üyelerinin genel kurulda temsiline imkan tanıyan Dernekler Kanunu m. 6 hükmü, TMK m. 69/1 hükmünü kısmen ilga ederek temsil yasağını gerçek kişilere özgülemiş ve böylece kabul edilmesi güç bir ayrım

getirmiştir. Buna göre, TMK m. 69/1 hükmünün amaca uygun olarak sınırlandırılması, diğer kişi birliklerindeki uygulamalara benzer biçimde, dernek tüzüğünde hüküm bulunması ve kullanılacak oyun yönünün üye tarafından belirlenmesi koşullarıyla, gerçek kişi dernek üyelerinin de genel kurulda temsil edilebilmeleri gerekir.

KAYNAKÇA

- AKBULUT**, Pakize Ezgi: Borçlar Hukukunda Kesin Hükümsüzlük Yapıtırımının Amaca Uygun Sınırlama (Teleolojik Redüksiyon) Yöntemi ile Daraltılması, İstanbul 2016.
- AKİPEK**, Jale/ **AKINTÜRK**, Turgut/ **ATEŞ**, Derya: Türk Medeni Hukuku Başlangıç Hükümleri Kişiler Hukuku, C. 1, 17. bs. İstanbul, 2021.
- AKÜNAL**, Teoman: Türk Medeni Hukukunda Tüzel Kişiler, 2. bs., İstanbul 1995.
- AYAN**, Mehmet/ **AYAN**, Nurşen: Kişiler Hukuku, 8. bs., Ankara, 2016.
- AYKUL**, Ömer: Dernekler Hukuku, 3. bs., Ankara 2021.
- BREITSCHMID**, Peter/ **JUNGO**, Alexandra (hrsg.): CHK - Handkommentar zum Schweizer Privatrecht, Personen- und Familienrecht - Partnerschaftsgesetz Art. 1-456 ZGB - PartG, 3. Auflage, Zürich 2016 (**NIGGLI**, CHK-ZGB).
- BRÜCKNER**, Christian: Das Personenrecht des ZGB, Zürich 2000.
- BUCHER**, Eugen/ **AEBI-MÜLLER**, Regina Elisabeth: Berner Kommentar, Die natürlichen Personen, Art. 11-19d ZGB - Rechts- und Handlungsfähigkeit Schweizerisches Zivilgesetzbuch, 2. Auflage, Bern 2017 (**BUCHER/ AEBI-MÜLLER**, BK-ZGB).
- BÜCHLER**, Andrea/ **JAKOB**, Dominique (hrsg.): Kurzkomentar ZGB, Schweizerisches Zivilgesetzbuch, 2. Auflage, Basel 2017 (**JAKOB**, KUKO-ZGB).
- DURAL**, Mustafa/ **ÖĞÜZ**, Tufan: Türk Özel Hukuku C. II Kişiler Hukuku, 18. bs., İstanbul 2017.
- ENGİN**, Baki İlkey: Dernek Üyeliğinin Kazanılması ve Kaybedilmesi, İstanbul 1995 (**ENGİN**, Dernek Üyeliği).
- ENGİN**, Baki İlkey: "Yeni Medeni Kanun ve Dernekler Kanununda Yapılan Değişikliklerin Türk Dernekler Hukukuna Etkileri", Prof. Dr. Necip Kocayusufpaşaoğlu İçin Armağan, Ankara 2004 (**ENGİN**, Değişiklikler).
- FEYZİOĞLU**, Feyzi N./ **DOĞANAY**, Ümit/ **AYBAY**, Aydın: Medeni Hukuk Dersleri, 3. bs., İstanbul 1976.
- HATEMİ**, Hüseyin: Kişiler Hukuku, 8. bs., İstanbul 2020.
- HEINI**, Anton: Das Schweizerische Vereinsrecht, Basel 1988.
- HONSELL**, Heinrich/ **VOGT**, Nedim Peter/ **GEISER**, Thomas (hrsg.): Basler Kommentar, Zivilgesetzbuch I: Art. 1-456 ZGB, 5. Auflage, Basel 2014 (**HEINI/ SCHERRER**, BSK-ZGB).
- KARAKAŞ**, Fatma Tülay: Kişiyeye Sıkı Sıkıya Bağlı Haklar, Ankara 2015.

- KENDİGELEN**, Abuzer/ **KIRCA**, İsmail: Şirketler Hukuku, C. 1, Giriş, Adi Şirket, Ticaret Şirketleri: Genel Hükümler ve Şahıs Şirketleri, İstanbul 2021.
- KIRCA**, Çiğdem: "Örtülü (Gizli) Boşluk ve Bu Boşluğun Doldurulması Yöntemi Olarak Amaca Uygun Sınırlama (Teleologische Reduktion)", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 50, S. 1, 2001, s. 91-119.
- KREN KOSTKIEWICZ**, Jolanta/ **WOLF**, Stephan/ **AMSTUTZ**, Marc/ **FANKHAUSER**, Roland: OFK - Orell Füssli Kommentar (Navigator.ch), ZGB Kommentar Schweizerisches Zivilgesetzbuch, 3. Auflage, Zürich 2016 (**SCHERRER**, OFK-ZGB).
- MOROĞLU**, Erdoğan: Oy Sözleşmeleri, 5. bs., İstanbul 2015.
- NOMER**, Haluk N.: Kişi Birliklerinde Genel Kurul Kararlarının Geçersizliğine İlişkin Temel Esaslar, İstanbul 2008.
- OĞUZMAN**, Kemal/ **SELİÇİ**, Özer/ **OKTAY-ÖZDEMİR**, Saibe: Kişiler Hukuku (Gerçek ve Tüzel Kişiler), 17. bs., İstanbul 2018.
- ÖZSUNAY**, Ergun: Medeni Hukukumuzda Tüzel Kişiler, 5. bs., İstanbul 1982.
- ÖZTAN**, Bilge: Medeni Hukuk'un Temel Kavramları, 46. bs., Ankara 2021.
- RIEMER**, Hans Michael: BK - Berner Kommentar, Die Vereine, Systematischer Teil und Kommentar zu Art. 60-79 ZGB Schweizerisches Zivilgesetzbuch, Einleitung und Personenrecht, Die juristischen Personen, 3. Auflage, Bern 1990 (**RIEMER**, BK-ZGB).
- SCHERRER**, Urs/ **GRETER**, Marco: Der Verein in der Praxis - Organisation und Steuern, 2. Auflage, Zürich 2019.
- SEROZAN**, Rona: Tüzel Kişiler, Özellikle: Dernekler ve Vakıflar, 2. bs., İstanbul 1994.
- VELİDEDEOĞLU**, Hıfzı V./ **ATAAY**, Aytakin M.: Türk Cemiyetler Hukuku, İstanbul 1956.
- ZEVKLİLER**, Aydın/ **ACABEY**, M. Beşir/ **GÖKYAYLA**, K. Emre, Zevkiler Medeni Hukuk, 6. bs., Ankara, 1999.
- www.kazanci.com (Kazancı).
- www.lexpera.com (Lexpera).